

УДК 008:[947.75:323.232]

Демчук Р. В.

КРИМ ЯК ХРАМОВА ГОРА

«Крим як Храмова гора» – новітній дискурс, артикульований російським президентом Путіним як ідеологічне прикриття анексії Криму 2014 р., що виступає пролонгацією «кримського міфу». Зазначений міф представлений дискурсами «Легендарний Севастополь» у радянський та «Крим наш» у пострадянський періоди. Компенсаторні дискурси започатковано трагічними подіями Кримської війни (1853–1856 рр.) як сублімація посттравматичної ментальності, обумовлена низкою військових та політичних поразок Росії на території Кримського півострова. Експресивні репрезентації образу Севастополя через пісенний інтертекст, передусім, стосуються російської «сакральної географії». Таким чином, тривалий «севастопольський» дискурс структурувався як антиукраїнський, що було очевидним, хоча й ігнорованим фактом з боку держави Україна.

Загалом міфопоетика масової культури є проєкцією ідеології, яка містить у собі арсенал архаїчних ментальних утворень: архетипів, концептів, семантичних опозицій. Так само сучасна політична міфологія уявляється відкритою системою, що оперує віртуальними категоріями. Їх вияв, інтерпретація та декодування в царині сучасного «кримського міфу» є метою пропонованого дослідження.

Ключові слова: кримський міф, Храмова гора, сакральна географія, Росія, Севастополь, Крим, Україна.

В ноябре сезон закрыт. | Замерли курорты.
А в Крыму фашист сидит, | К берегам припертый.
Перерезали пути | Пушки да винтовки.
И фашисту не найти | Дверцы в мышеловке.
Он мечтал собрать в Крыму | Много винограда,
Но теперь уже ему | Ничего не надо.
Смотрит в даль морскую он, | Хмурый и печальный.
Для него теперь сезон | Настает купальный.
С. Маршак. «Закрытие сезона» (1943)

У давнину принципово важливою була сама ідея про неоднаково сакральну значущість території Землі, наявність деякого «центру», ієрархічно важливішого, ніж периферія. У світовій міфологічній традиції від первісних суспільств ця місцевість зазвичай позначена сакральною вертикаллю (axis mundi) – «світовим деревом / світовою горою». Зокрема, такою ушанованою горою був Олімп – місцезнаходження пантеону античних богів. У біблійній традиції ієротопія гори включала спасіння людства, що розпочалося на горі Арарат, після всесвітнього потопу. «Спасіння на горі» зазвичай обумовлене теофанією, як це сталося, приміром, на горах Морія, Синаї, Фаворі, Голгофі, Елеоні та інших сакральних вершинах. Не випадково проповідь, де була сформульована морально-етична програма християнства, називається Нагірною (Мт. 5:1–48), проте не лише тому, що, ймовірно, виголошена на горі Карней Хіттин (місцевість навіть не визначено достеменно). Отже, гора і спасіння архетипово пов'язані в єдиний міфологічний конструкт.

Символіка гори відродилася в архітектурі храмових комплексів із характерно високою папертою – імітацією сходження на гору. Архітектурний

силует екстер'єрів храмових споруд відтворював обриси гори (базиліки) або гірського пасма (хрестовобаневі храми). Інтер'єри храмів включають вівтарні апсиди з конхами, що символізують печери – елементи гірського ландшафту. Храми здебільшого мурувалися на горах, приміром, скупчення храмів характеризує Афон – Святу гору, ушановану ісіхастськими практиками, де здійснюється безперервна молитва задля спасіння людства.

Із сакральним топосом гори нині пов'язаний «кримський міф», презентований кримським інтертекстом. Сучасній міфотворчості присвячено дослідження Р. Барта, К. Хюбнера, М. Еліаде, К. Юнга, Г. Почепцова та ін. Культурний текст Криму аналізували науковці А. Люсий, Л. Снігирьова, О. Гончарова, К. Дмитрієва, С. Франк. Проте бракує комплексних досліджень кримського тексту з позицій сучасного міфу, що обумовлює актуальність пропонованої статті.

Кримський інтертекст завжди був різножанровим та полілінійним, представлений дискурсами: «Крим як сакральний топос» (за часів князя Володимира), «Крим як загроза» (період кримсько-татарських набігів на терени України). «Кримський міф» став складовою імперської парадигми

Росії, що засвідчують дискурси: «Крим як шлях до Візантії» (період кримсько-турецьких війн Московського царства та ранньоімперської доби), «Крим як метонімія Візантії» (за часів Катерини II у річищі «грецького проекту»), «Крим як парадиз» (у Російській імперії XIX – поч. XX ст.) та «Крим як втрачений рай» (після розпаду СРСР у 1991 р.), про що вже йшлося [4; 5].

Отже, *об'єктом* пропонованої статті є соціокультурний ландшафт Криму, а *предметом* виступають різножанрові дискурси радянського та пострадянського періодів, що його характеризують.

Мета дослідження полягає у виокремленні архаїчних/міфологічних патернів структурування дискурсивних репрезентацій.

Кримську АРСР у складі РРФСР було створено 18 жовтня 1921 р. Попереднім прагненням Курултаю, що проголосив себе Тимчасовим кримським парламентом (1918 р.) до скликання Законодавчих зборів, чинили опір як німецькі загарбники під проводом генерала фон Коша, так і денікінці. Кримськотатарська національна автономія проіснувала до 1945 р., далі її було реформатовано в Кримську область у зв'язку з примусовою депортацією корінного народу.

Радянський період Кримського півострова представлений військово-меморіальним дискурсом «*Легендарний Севастополь*», активованим загарбницькими діями фашистської Німеччини (1942–1944 рр.), проте започаткованим ще в Російській імперії від Кримської війни 1853–1856 рр. Війна проти Османської Порти та коаліції європейських держав, до речі, спровокована самою Росією, була нею програна – у березні 1856 р. граф О. Орлов підписав акт капітуляції в Парижі. Здача Севастополя, яка вирішила долю війни, стала шоком для імператора Ніколая I, що прискорило його смерть (за конспірологічною версією – самогубство). Після Севастопольської кампанії з'являються перші зразки прозаїчного – «Севастопольские рассказы» та поетичного – «Как восьмого сентября...» кримського тексту Л. Толстого (1855 р.). Проте найбільш проникливо героїко-трагічну атмосферу передала «Солдатская песня о Севастополе»:

*Не веселую, братцы, вам песню спою,
Не могучую песню победы,
Что певали отцы в Бородинском бою,
Что певали в Очакове деды.
Я спою вам о том, как от южных полей
Поднималось облако пыли,
Как сходили враги без числа с кораблей
И пришли к нам, и нас победили.*

(О. Аптухін. «Солдатская песня о Севастополе», 1869)

Поняття «колективна травма» запропонував дослідник катастроф К. Еріксон 1977 р. За ним, лиха, що стосуються великої кількості людей, трансформують картину світу не лише на індивідуальному рівні сприйняття, а й по завершенні негативного впливу обумовлюють ментальну матрицю наступних поколінь [18]. Звісно, віддаляючись у часі, колективна травма, породжена широкомасштабною катастрофою, набуває історичного значення. Не ставлячи за мету психоаналітичний аналіз проблеми (З. Фрейд «Скорбота і меланхолія», 1917 р.), варто відмітити, що в дореволюційній російській літературі таку травму було описано й передано Л. Андреевим через метафору «червоного сміху». Оповідання «Красный смех» було створено автором на історичному матеріалі російсько-японської війни 1904–1905 рр. Поразка в російсько-турецькій війні, яка включала відмову від Чорноморського флоту та руйнацію прибережних фортець у Криму, стала тією історичною травмою, що породила компенсаторний «севастопольський» дискурс та комплекс «загибелі ескадри», підживлений Цусімською катастрофою в травні 1905 р. й затопленням флоту в Новоросійську за прямим наказом Леніна від 18 червня 1918 р. «Сакральним місцем» Кримської війни став Малахів курган, де головний бастион обороняв контр-адмірал В. І. Істомін. Згодом, у грудні 1917 р., на Малаховому кургані, котрий відтоді символізував військову звитягу імперської Росії, «революційні» матроси есмінців «Фідонісі» і «Гаджибей», що заперечували таку Росію, розстріляли своїх офіцерів кількістю 32 особи [10, с. 59]. Перша «кримська» пісня Великої Вітчизняної війни «Девиз черноморцев – Победа!» (музика К. Листова, текст А. Створацького, В. Крахта), що народилася під час оборони Севастополя у 1942 р., активувала історичну пам'ять подій Кримської війни: «Герой Севастополь... Малахов курган... Волынский редут... Бастионы... над ними опять загремел ураган, и вновь они стали заслоном» [13]. Історичну спадковість подвигу моряків задекларовано через образ «чорного бушлата», за яким б'ється героїчне серце, символічного «каменя», забраного останнім матросом, що покинув Севастополь, зокрема, в піснях «Раскинулось море широко», «Заветный камень» (у виконанні Л. Утьосова) [11]. Камінь, за дослідженням М. Еліаде [17, с. 32–33], стає священним тому, що освячений або жертвоприношенням («он кровью омыт»), або клятвою («кто камень возьмет, тот пускай поклянется...»), у цьому випадку обітницею збереження й повернення. Кінотекст героїчної оборони Севастополя в Другій

світовій війні не випадково започатковано фільмом «Малахів курган» (режисерів О. Зархі та Й. Хейфіца) у 1944 р. Адже сам цей курган, залитий кров'ю, але, на відміну від людини, незнищений, вічний, став уособленням ієрофанії. До речі, прем'єра першого повнометражного фільму «Оборона Севастополя» відбулася в Лівадійському палаці 1911 р.

Після відвоювання Севастополя в «Песне севастопольцев» (1944 р.) П. Успенського змальовано образ міста-бійця, а в пісні С. Алімова «Родной Севастополь» (1947 р.) – образ міста-героя через характерні образи буремного моря, кораблів, батарей, героїчних матросів. Прояв «сакральної константи» засвідчують рядки: «здесь кровью святою омыты утесы» – як алюзія героїчного пафосу Кримської війни. Щоправда, в наступній пісні «Дозорная» (1950 р.) історична пам'ять від подій Вітчизняної війни дісталася лише громадянської, «героїв-піхотинців» Фрунзе та боїв за Перекоп. Проте, з огляду на криваву вакханалію, що більшовики вчинили в Севастополі [1], події громадянської війни радше замовчувалися, бо не вкладалися в задану ідеологічну схему. Як зазначив Г. Почепцов, у тоталітарних суспільствах вербальна модель світу важливіша за реальний світ [12, с. 13], тому громадянська війна фактично відсутня в міфопоетиці Севастополя.

Як відомо, предмет або дія стають реальними тією мірою, якою вони імітують або повторюють архетип (М. Еліаде). До архетипів тоталітарної свідомості належить «прачас», що відтворюється зануренням в обставини «сакральної події», зокрема історичними реконструкціями [12, с. 38]. Таким «прачасом» радянського Криму, на наше переконання, стала саме російсько-турецька війна (1853–1856 рр.) з її імперською риторикою. Адже фактична поразка в тій війні, з огляду на міфопоетичні інтерпретації, обернулася перемогою «руського духу»: «...за каждый клочок нашей русской земли нам платили враги своей кровью» («Солдатская песня о Севастополе», 1869 р.).

Якщо Малахів курган став «сакральною» горою героїчної оборони, то «сакральною горою» перемоги стала Сапун-гора, де розгорнулися бої за відвоювання Севастополя в травні 1944 р. і було відкрито однойменний меморіальний комплекс (1959 р.). У знаковій пісні «Сапун-гора» (Б. Боголепова) немає прив'язки до конкретних подій, ця позачасова вершина стала новим символом спротиву Севастополя будь-якому ворогу. Уперше пісня «Сапун-гора» прозвучала у 1954 р., як і найвідоміша пісня «Легендарный Севастополь» П. Градова, що стала гімном міста.

26 квітня 1954 р. Верховна Рада СРСР передала УРСР Кримську область (формально – на честь 300-річчя «возз'єднання братських народів»), фактично – як плату імперії за лояльність колонії), майже спустошену, після депортації кримськотатарського народу й занедбану, яка потерпала від нестачі води та без газогону. Показово, що обидві пісні з'явилися одразу після перепорядкування Криму, на нашу думку, як латентна негативна реакція російських митців, шовіністично налаштованих щодо України.

Пісня Градова вже не містить згадок про будь-які окупації Севастополя, проте остаточно формує міфічний образ «непрístupного» міста-фортеці, де «на крымских берегах воевали наши деды» (місцеві витоки мему «діді воювали»). Разом з апеляцією до героїв Кримської війни в пісні вперше звучить пересторога майбутнім ворогам, як-от: «встретим мы гостей незваных истребительным огнем». У тексті особливо наголошується на тому, що Севастополь – «гордость русских моряков», хоча, приміром, легендарний матрос Кримської кампанії Петро Кішка був кріпаком з Вінниччини. Проте, як з'ясувалося, Севастополь апріорі не вкладається в профанні межі (що, зокрема, унеможливило його належність Україні), адже він є топосом «сакральної російської/радянської географії». Севастополь – екстериторіальна «моряцька» батьківщина, як це, зокрема, засвідчує «Севастопольський вальс» Г. Рубльова (1955 р.), що, за визначенням, «помнят все моряки», які «вернулись домой, в край советский родной». Таке позиціонування вивисувало статус Севастополя над рештою рядових міст Криму (хіба що за винятком міста-героя Керчі). У 1961 р. композитор К. Листов написав однойменну оперету з лейтмотивом «Севастопольського вальсу».

У 1960–1970-ті роки з'являються чергові пісні про Севастополь, як професійні, приурочені до річниць героїчних подій з впізнаваними образами Малахового кургану, моря, маяка, так і аматорські, проте всі з обов'язковим військовим сюжетом. Зокрема, А. Новічков написав «Севастополь – мой город родной» (1975 р.), де «гордость флота, земля непокорная» співіснувала зі «славной улицей Ленина», зловісна постать якого хоч і проглядається за кривавими подіями «смутного часу» Криму, проте в підсумку обертається на символ «всенародної любові». Метаморфози тоталітарної свідомості призводять, зрештою, до знищення або підміни негативної інформації.

Деякі «севастопольські» пісні вперше прозвучали у відповідних фільмах, приміром, «На дорогах войны» (1958 р.), «Море в огне»

(1970 р.), «Подвиг Севастополя» (1971 р.). Топос війни завжди ідентифікує тоталітарні режими, які актуалізують риторику перемоги та міфологізують військові звитяги. У радянському «червоному» календарі свято Перемоги 9 травня стає центральним, щоправда, поступово втрачає пам'ять про жакливе повсякдення війни, трансформуючись у «парадний» міф із центральною постаттю генсека на урочистостях у телеєфірі. Образ військового – солдата, матроса, ветерана, зануреного в «прачас» шляхом залучення відповідних атрибутів: гімнастерок, пілоток, бушлатів, безкозирок, червоних бантів (пізніше георгіївських стрічок), відігравав провідну роль, обертаючи церемоніал на ритуал як парад усіх знакових систем (В. Топоров). Поряд із провідними святами секулярної теології соціалізму існували «пам'ятні дати», де домінували військові – дні армії, флоту, танкіста, льотчика, артилериста, ракетника тощо. Радянська ідеологія, що була санкціонованою політичною міфологією, широко використовувала семантичну опозицію «мир/війна», подекуди переставляючи ці поняття за «оруелівським» принципом.

У 1980 р. композитор Б. Чайковський написав «Севастопольську» симфонію № 3, а у 1983 р. урочисто, з імперським присмаком, відсвяткували 200-ліття заснування Севастополя. Ювілей призначили, абстрагуючись не тільки від татарського Ахтіяра (з 1239 р. півострів належав Кримському ханству, якому Московія триста років виплачувала данину), а й від середньовічного Херсона-Корсуна (столиці візантійської феми Готські Клімати від 539 р. – доби Юстиніана, до 1204 р. – загарбання Константинополя хрестоносцями) та древнього Херсонеса (античної колонії з VI ст. до н. е.). Тоталітарна ідеологія схильна обнуляти попередній час, починаючи свій відлік з чистого аркуша «нової ери». Знаменну подію народження імперського Севастополя супроводжував шквал нових пісенних творів, до написання яких долучилися провідні композитори, поети, виконавці СРСР, приміром, «Пісню о Севастополі» композитора Є. Крилатова на слова поета І. Рєзніка виконав Ю. Богатиков. У «ювілейних» піснях поряд із військовим минулим з'являються мирні атрибути міста: білі чайки, Графська пристань, квітучі акації, кораблі на рейді, проте незмінно наголошується, що Севастополь є російським містом: «И над Россией, над всей Россией плывет наш город белым кораблем» (І. Рєзнік). Міфологема «плавання» позиціонує екстериторіальність Севастополя, а метафора «небесності» сприймається як аллюзія сакральності. У соціалістичному

уявному Севастополь обертався на біло-синє (незмінна асоціація з моряцькою тільняшкою) місто-мрію. У такий спосіб формувався потужний шар радянської міфопоетики. Семантика масової пісенної культури визначалася, насамперед, ідеологією. «Севастополь – песня моя» співали дзвіноколосі дитячі колективи під музику Б. Миронова, керівника хору хлопчиків. Така нечувана «оспіваність» Севастополя (понад 200 відомих пісень), що не поступалася навіть Москві – столиці СРСР, компенсувала історичну травму, роз'ятрену кількарічною втратою Севастополя, а за ним і всього Криму в останній війні, на відміну від Москви і Ленінграда, яких боронили героїчними зусиллями всієї країни. Ця подія так і залишилася незагоєною раною на державному тілі, підсилена нібито «здачею» Севастополя Україні 1954 р. Пісні про Севастополь мають мілітаристське та реваншистське підґрунтя, явне або приховане за ліричним фасадом. Мікст «імперськості» та «совковості» виявляв посттравматичну ментальність, що обумовлювала виразно міську ідентичність Севастополя, яка суттєво відрізнялася від загальнокримської – територіальної, або «острівної» (із переконанням, що «за Перекопом землі немає»).

На референдумі 20 січня 1991 р. було відтворено Кримську територіальну автономію у складі України. Відбулася, як гадалося, чергова «здача» Севастополя вже іншій країні – 8 грудня 1991 р. угодою про створення СНД визнавалася територіальна цілісність та недоторканність кордонів між Росією та Україною, підтверджена Будапештським меморандумом (1994 р.) та Угодою про дружбу, співробітництво та партнерство (1997 р.) відповідно до Статуту ООН.

Посттравматичний севастопольський дискурс тривав у період незалежної України, стимульований наявністю російського флоту, який вважався символом Росії, що обумовлював її «двохсотлітню присутність» у Севастополі. Проте залишений у Криму військовий флот РФ і військова база його забезпечення стали міною уповільненої дії, закладеною під українську державність, що було очевидним, щоправда, неусвідомленим фактом справжньої функції ЧМФ як прихованого окупаційного контингенту.

Помаранчева революція 2004 р. (перша національно-демократична), яка стала заявкою на відстоювання справжньої, а не формальної незалежності України, активувала пісенний мейнстрім Севастополя в раніше задекларованому напрямку, зокрема, з'явилася пісня «Севастополь останется русским» (О. Городницького, 2007 р.). Російська група «Іван Царевич», що

виступає у стилі «епік-фолк-метал», гастролювала 2007 р. по кораблях ЧМФ та Севастополю з реквієм-пісню «Севастопольская страда» (термін «страда» обумовлено етимологією стражданя, «смертельних жнив»). Текст пісні та характерна манера виконання репрезентували колективну травму завдяки реанімації образів «братської могили кримського рейду», «Руського моря – цвинтаря кораблів», «кривавих вод Балаклави» й Малахового кургану та Сапун-гори, що обернулися на жертвовники, над якими лунає «вічний скорботний стогін». З висоти «сакральних вершин» Криму Україна якимось непривабливо виглядала – лише профанною годувальницею, «всесоюзною житницею», як це було визначено ще за часів СРСР.

На жаль, Україна і Крим були топосами, що не перетиналися, бо Україна таки не спромоглася представити власну візію Криму, навпаки, офіційна влада підігрувала великодержавним амбіціям Росії. Саме севастопольський дискурс обумовив та трансформувався в наступний – «*Крим наш*». Зазначений вислів став мемом т. зв. «Руської весни» як реакції на Революцію Гідності 2014 р. (другу національно-демократичну революцію, коли макроетнічна/слов'янська ідентифікація українців очікувано поступилася континентальній/європейській). Проте набагато раніше в медіа-простір було запущено шовіністичні «хіти», зокрема, Вікі Циганової «Крым – это Россия» (2006 р. – майбутній гімн «Руської весни»). О. Мінков (Маршал), натхненний, як він сам це зазначав у численних інтерв'ю, «Харківськими угодами» 2010 р. (що стали початком остаточної здачі режимом Януковича державних інтересів України), а саме пунктом про пролонгацію бази ЧМФ на 25 років, виступив на концерті в Севастополі, присвяченому річниці Конституції України, з однойменною пісню «Севастополь». Стоячи на сцені, співак відчував «за спиною великий русский город Севастополь». Попри нехитрий військовий сюжет його пісні з незмінними «дзонтами», «затиснутими в зубах стрічками безкозирок», «фашистською нечистю», останній куплет виявився спрямованим у майбутнє:

*И знаем мы, что смерти больше нет,
Что с нами Бог, и в правде наша сила,
А на Востоке плавится рассвет,
Встаёт с колен великая Россия.*

(О. Маршал. «Севастополь», 2010)

Зрозуміло, в тексті, присвяченому подіям війни 1941–1945 рр., є недоречними як звертання до Бога, а не до Сталіна, так і впізнавана метафора «вставання Росії з колін». Проте це вже були

ідеологічні меседжи, покликані кодувати вербальний простір. Отже, архетипова ситуація ідеологічного «привласнення» простору Криму тривала, доки не обернулася реальним загарбанням його території. Нарешті Імперія здобула омріяний реванш, що й задекларувала пісню І. Ісаєва «Крым Победа. Песня о Севастополе», написаною спеціально під референдум у березні 2014 р.

Проте нині існує проблема, що усвідомлюється Росією як глобальна – наявність на півострові кримськотатарського народу, що має право на самовизначення згідно з Декларацією ООН про права корінних народів від 13 вересня 2007 р. (стаття 3). Депортований 1944 р. корінний народ протягом десятиліть перебування на чужині виробив національну ідею – повернутися до втраченого Криму. Після розпаду СРСР ці вистраждані сподівання стали реальністю в межах незалежної України. Кримські татари відтоді завжди підтримували Україну, вшановували українські національні символи, урочисті та сумні дати, відкладаючи питання про розбудову власної державності на майбутнє. Нині, за умов російської окупації, актуалізовано нову національну ідею кримськотатарського народу – здобути Крим для себе. Історично півострів протягом багатьох століть був локальною тюркською субцивілізацією, незважаючи на іманентну поліетнічність. Від моменту втрати ним державної незалежності минуло лише понад 230 років, що є несуттєвим відтинком часу за історичними параметрами. Хоча жива пам'ять про кримську державність затьмарена, проте реальний досвід самостійного історичного розвитку нікуди не подівся, а транслюється поколіннями кримців, стимульований рідними краєвидами. Адже рідний край – це не просто декорація національної драми, а головний герой, і його природні риси набувають історичного значення для народу [14, с. 74]. Це в радянській дійсності природний ландшафт набував сенсу лише тоді, коли його перетворювала рука людини на антропогенний пейзаж. Натомість для автохтонного етносу Крим є скарбницею історичної пам'яті та емоційних асоціацій, що робить його унікальним ландшафтом батьківщини – «землі обітованої К'ирим» [7, с. 234]. У кримських татар, де б вони не жили, немає іншої батьківщини, ніж Крим; це мешканці Севастополя на запитання про батьківщину переважно відповідають: «Росія», навіть народжені в Криму. У цих протилежних пріоритетах криється кардинальне розмежування картини світу, бо ментальний образ Росії не перекиває Крим, як би не бажали імперці трансформувати півострів у ментальний Севастополь.

Отже, сьогодні в Криму є конфлікт ідентичностей: етнонаціональної/кримськотатарської та неоімперської/великоруської. Росія ж має колосальний історичний досвід деспотичної колоніальної імперії та панівний «етнікос» (Ю. Бромлей), обтяжений «комплексом своєрідності», що обумовлює пихате презирство до інших. Імперія не сприймає ідеї рівноправного співіснування суверенних народів та здатна лише оперувати категоріями національного панування й національного підпорядкування. Сьогодні кримські татари опинилися за межами «великоруської» картини світу, що продемонстрував Путін у «Посланні» до Федеральних зборів від 4 грудня 2014 р., де він оприлюднив детонаційний сценарій імперської міфотворчості, зокрема: «...для Росії Крим, древня Корсунь, Херсонес, Севастополь, мають величезне цивілізаційне та сакральне значення. Так само, як Храмова гора в Єрусалимі для тих, хто сповідує іслам або іудаїзм...» [6]. Таким чином, маніпулятивна віртуальність, підсилена мас-медіа, нав'язується російському суспільству як історична достовірність, формуючи новітній дискурс – «Крим як Храмова гора».

Отже, в політичне поле ХХІ ст. офіційно введено міфологічний конструкт – «сакральний простір». Путін як Деміург через слово конструює нову політичну псевдореальність, що ідентифікує стратегічний/геополітичний напрям, остаточно підпорядковуючи полілінійний кримський дискурс імперській парадигмі. У «Посланні» Путіна, що сягає міфологічних шарів існування людства, навіть задіяно універсальний топос «святої гори» як центрального місця. Центральне місце було створене Деміургом раніше, ніж периферія, тому слугує віссю комунікативного зв'язку сучасного з минулим та майбутнім, сполукою часів («лествицею»), тобто є центральним як у просторі, так і в часі [17, с. 38–40, 155–156; 15, с. 13–14].

Храмова гора Єрусалима (гора Морія), де за Св. Письмом Авраам намагався офірувати Богові сина Ісаака (1 М. 22:1-2), що стало прообразом хресної жертви Христа, шанується представниками всіх авраамічних релігій. Тут було споруджено Перший (Соломонів) та Другий іудейські храми (залишився фрагмент стіни західного схилу Храмової гори – Стіна Плачу), має, за пророцтвом, постати Третій храм. Тут розташовані мечеті Купол Скелі (за різних часів – місце перебування Святаго Святих із Ковчегом Свідоства, місце вознесіння пророка Магомета, місце заснування ордену тамплієрів) та мечеті Аль-Акса, що разом складають храмовий комплекс Харам-аль-Шариф – третю за значенням святиню ісламу. Володіння цією місцевістю є жаданим та

омріяним правом, яке дотепер виборюють та боронять. Святині Храмової гори разом із храмом Гробу Господнього, що містить Голгофу, визначають ієротопію Єрусалима. В уявленні християнина саме Єрусалим – аналог «святої гори» (що поєднує поняття гора-храм-храмова гора в єдиний сакральний топос) і є тим абсолютно сакральним простором, навколо якого розгортається світовий простір і драма світової історії, як це зазначено в пророцтві Єзекіїля: «Так говорив Господь: Цей Єрусалим – Я поставив його всередині народів, а довкілля його – країни» (Єз. 5:5).

У річищі цієї «святоцентричної» міфологеми за доби Середньовіччя відбувалося «привласнення» сакрального простору Єрусалима, зокрема в Московській Русі, як це, приміром, впливає з «духовних віршів», що Г. Федотов використовує для реконструкції т. зв. народної віри, де Русь екстраполюється на Палестину, набуваючи, таким чином, статусу «святої землі»:

*Посылает Царь-Ирод посланников
По всей земле святорусской* [16, с. 22].

Зазначений мотив розвинув Ф. Тютчев, що засвідчує його фундаментальність та архетиповість для російської свідомості:

*Удрученный ношей крестной,
Всю тебя, земля родная,
В рабском виде Царь Небесный,
Исходил, благословляя.*

(Ф. Тютчев. «Эти бедные селенья», 1855)

Проте виключення Києва, що був наріжним каменем «структурування сакральності» ще від часів апостола Андрія, потребувало гідного ідеологічного/географічного замітника, щоб імперський державний конструкт не завис у повітрі. Адже без Києва московити не могли бути «спадкоємцями» окцидентальної Русі, лише васалами Золотої Орди. Ще від початку 2000-х років топонім «Київська Русь» почав зникати з академічного дискурсу Росії, його замінено на «Давньоруська держава», що кореспондує до М. Карамзіна з його «Історією держави Російської». Під патронатом Путіна було зроблено концепцію, де «магір'ю городів руських» призначено з 2003 р. Стару Ладогу (на честь її 1250-річчя та знакового розташування в Ленінградській області РФ) [9], усупереч твердженню Нестора Печерського, котрий спирався на заяву князя Олега на користь Києва. Невдовзі така «проєвропейська» позиція, що до того ж підсилювала «норманську теорію» державотворення, стала неприйнятною через зрозумілі причини. Тим паче,

анексія Криму 2014 р. надавала нові творчі можливості в царині «фолк-історії». Нині відбувається спрямована селекція історичних фактів задля артикуляції новітньої міфологеми, котра транслюється торованою схемою: міфологія – ідеологія – пропаганда. Якщо, за Р. Бартом, «міф – це слово», то припустимими стають будь-які маніпуляції масовою свідомістю, адже «наш світ є нескінченно сугестивним» [2, с. 265].

Отже, через Херсонес, гірські монастирі Криму – Інкерманський, Шульданський, Успенський – можна долучитися до омріяного століттями римо-візантійського простору як до «сакральних імперських витоків». Адже міф не потребує жодних логічних доведень, він є досконалим у власній монолітності і домінує над раціональністю. Імперські режими зазвичай ґрунтуються на міфологічному хронотопі, де час може стискатися до «сакрального», приміром, часу знаменної промови лідера, коли на міських площах встановлюють телеекрани, перетворюючи індивідуальний час людини на публічний. Міфологічний час може бути еластичним та викривленим, йому нескладно долучити лише запроєктовану Москву до Візантії, минаючи Київ. Так само імперський простір може як стискатися до «сакральної точки» – Святої гори, де все суще наявне у згорнутому стані, так і нескінченно розширюватися, як простір Всесвіту, приміром, завдяки ракетами, випущеним з кораблів ескадри Каспійського флоту за вказівкою Путіна. «Політик – це знак, і як наслідок породжує метафори», – слушно стверджує Г. Почепцов [12, с. 107]. Метафора сили держави реалізується через метафору сили її лідера. Отже, не варто реалістично сприймати вихваляння ядерною зброєю,

це лише метафора статевої потуги пристаркуватого політика, що, своєю чергою, демонструється через метафору ракети як фалічного символу відповідно до ритуалу архаїчного вождя.

Після анексії Криму на мітингу 18 березня 2014 р. у Москві на Красній площі Путін виступив із промовою: «Після довгого виснажливого плавання Крим і Севастополь повертаються до рідної гавані, до Росії, до рідних берегів, у порт постійної приписки» [8]. Якщо скористатися застосованою метафорою «корабля», то варто зазначити, що реально півострів був радше якорем, який міцно тримав Україну на рейді біля російського берега. Адже геополітичний шантаж незалежної України з боку Росії завжди здійснювався за допомогою Криму. Нині Україна розпочала мандрівку власним курсом до нових берегів, а обірваний якорь поки що залишається в «рідній гавані», на дні.

Проведене дослідження дає змогу дійти висновку, що стосовно Криму Путін мислить виключно ірраціонально. Нав'язливе бажання залишатися в річищі імперської міфології провокує Росію створювати квазітрадиції на підставі реінтерпретації «кримського міфу». Так, авторським колективом із 14 російсько-кримських істориків уже написано й презентовано (19.11.2014 р.) підручник «История Крыма» (461 с.), де провідною тезою є історична закономірність «возз'єднання Криму з Росією» [3]. Як це не прикро, але більшість сучасних міфів ґрунтуються на нібито наукових розробках, адже сучасна міфічна свідомість є насамперед міфологією ідей, а Храмова гора є метафорою неоімперської ідеї Росії, на що треба зважати, розробляючи сценарії повернення півострова.

Список літератури

1. Алтабаева Е. Б. Смутное время. Севастополь в 1917–1920 годах / Е. Б. Алтабаева. – Севастополь : Телескоп, 2004. – 384 с.
2. Барт Р. Мифологии / Р. Барт. – М. : Академический проект, 2008. – 351 с. – (Философские технологии).
3. В Москве написали свою историю Крыма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bbc.co.uk/russian/international/2014/11/141119_crimea_history_book_presented. – Загл. с экрана.
4. Демчук Р. «Кримський міф» у контексті імперської парадигми Росії / Р. Демчук // Наш Крим. Вип. I : зб. ст. за матеріалами Першої міжнар. наук. конф. «Крим в історії України», присвяч. 700-літтю спорудження мечеті хана Узбека у Старому Криму (2 грудня 2014 р., Київ) / за ред. Д. С. Гордієнка та В. В. Корнієнка. – К. : Друкарня Рута, 2015. – С. 19–33.
5. Демчук Р. Кримський топос у контексті візантійської/імперської парадигми / Р. Демчук // Магістеріум. – К. : НАУКМА, 2013. – Вип. 52 : Культурологія. – С. 39–47.
6. Ежегодное послание Владимира Путина Федеральному собранию : Полный текст и видео [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://russian.rt.com/article/62728>. – Загл. с экрана.
7. Кислий М.-О. Усні свідчення як джерело дослідження дитинства кримських татар у депортації / М.-О. Кислий // Наш Крим. Вип. I : зб. ст. за матеріалами Першої міжнар. наук. конф. «Крим в історії України», присвяч. 700-літтю спорудження мечеті хана Узбека у Старому Криму (2 грудня 2014 р., Київ) / за ред. Д. С. Гордієнка та В. В. Корнієнка. – К. : Друкарня Рута, 2015. – С. 232–235.
8. «Крым возвращается в родную гавань» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://likeneews.com.ua/politics/2408726/>. – Загл. с экрана.
9. Ладога – первая столица Руси. 1250 лет непрерывной жизни : Седьмые чтения памяти Анны Мачинской (21–23 декабря 2002 г., Старая Ладога) : сб. ст. / научн. ред. А. М. Мачинский. – СПб. : Нестор-История СПб ИИ РАН, 2003. – 302 с.
10. Панова А. В. Расправа матросов Черноморского флота над офицерским составом / А. В. Панова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – СПб., 2010. – Т. 126. – С. 59–63. – (История. Исторические науки).
11. Песни про Севастополь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sevastopol.ws/Forums/?file=viewtopic&t=4173>. – Загл. с экрана.
12. Почепцов Г. Тоталитарный человек. Очерки тоталитарного символизма и мифологии / Г. Почепцов. – К. : Глобус, 1994. – 152 с.

13. Сибиряков И. В. Образы Севастополя в музыкальных произведениях советских авторов / И. В. Сибиряков // Вестник ЮУрГУ. Серия «Социально-гуманитарные науки». – Челябинск, 2015. – Т. 15, № 3. – С. 25–30.
14. Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт. – К. : Основи, 1994. – 223 с.
15. Топоров В. Н. О ритуале. Введение в проблематику / В. Н. Топоров // Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках : сб. ст. / сост. Л. Ш. Рожанский. – М. : Наука, 1988. – 336 с. – (Восточная философия ; Литературоведение ; Теория и история искусств ; Эстетика).
16. Федотов Г. П. Стихи духовные / Г. П. Федотов. – М. : Гнозис, 1991. – 192 с. – (Русская народная вера по духовным стихам).
17. Элиаде М. Космос и история. Избранные работы / М. Элиаде. – М. : Прогресс, 1987. – 312 с.
18. Erikson K. T. Everything in Its Path: Destruction of Community in the Buffalo Creek Flood / К. Т. Erikson. – New York : Simon & Schuster, 1978. – 228 p.

R. Demchuk

CRIMEA AS TEMPLE MOUNT

'Crimea as Temple Mount' is a new discourse articulated by Russian President Putin as an ideological cover for the Crimea annexation (2014) which is set as prolonging of 'the Crimea myth'. The mentioned myth is represented through 'Legendary Sevastopol' during the Soviet times and 'the Crimea is ours' nowadays. The compensatory discourse set after the tragic Crimean war (1853–1856) as sublimation of the posttraumatic mentality determined with a bunch of military and political Russian losses on the Crimean territory. First and foremost, expressive representations of the Sevastopol image via intertext of songs refer to the 'sacral geography'. The article puts to analysis the transformation of the Sevastopol image from the warrior place through the fortress-place to the dream-place. However, the role of Sevastopol 'sacral mounts' is defined as a monument to 'Russian spirit'. Sevastopol in the Socialistic Imaginary was presented as the extraterritorial 'sailor motherland'. Therefore, longing of 'Sevastopol' discourse was structured as anti-Ukrainian and it got obvious, but the fact was ignored from the Ukrainian state side. Generally, mythopoetics of mass culture is an ideological projection which consists of mental archaic formations: archetypes, concepts, semantic oppositions. The modern political mythology is said to be an open system operated with virtual categories as well.

The goal of suggested research is to reveal, interpret, and decode those categories in the field of the modern political mythology. The article empathizes the conflict of identities in the Crimean borders: Crimean Tatar and Great Russian symbolized with Sevastopol which takes place from the Crimea annexation of 2014. Crimean Tatars are obviously not in the picture for the Great Russian world articulated by President Putin on the basis of the 'Crimean myth'. A new mythological discourse traces the roots of the Russian Empire idea from Jerusalem, passing Kyiv which was said to be cornerstone of Russian statehood before. In return, indigenous Crimean people, who were back from deportation, have a right to define themselves on their own land. Nevertheless, the fate of those people is rather problematic for the moment.

Keywords: Crimea myth, The Temple Mount, sacral geography, Russia, Sevastopol, Crimea, Ukraine.

Матеріал надійшов 17.02.2016